

yok ki Çakmakçılar Yokuşu üzerindeki cephesidir. Burada en üst katın odalarına muntazam bir biçim vermek için bunlar çıkmalara halinde yapılmış ve öndeki sokağın kavsine göre de bu çıkmalara bir köşelerinde sıfıra inecek bir biçim verilmiştir. Çıkmalari taşıyan taş konsollar da gittikçe küçülen ölçülerde yontulmuştur. Türk sivil mimarisinin bu güzel temsilcisinin bir benzerine de Beyazıt-Lâleli caddesi üzerinde olan ve 1740 yılı civarında yapılan Hasan Paşa Hanı'nın yandaki Yakup Ağa Camii sokağına bakan cephesinde rastlanır. Bu değerli han 1894 zelzelesi ve 1955-1956 yılı istimlâklerinde büyük ölçüde zarar gördüğünden yalnız üst katın üçgen çıkmalarının konsolları kalmıştır.

Büyük Yeni Han'da göze çarpan diğer bir özellik de Sandalyeciler sokağı başındaki köşesinde en yukarıda taştan işlenmiş olan kuşevidir. İstanbul'un kuşevlerine dair bir araştırma yazan Malik Aksel, bu küçük eseri -yanlışlıkla Yeni Vâlide Hanı olarak adlandırarak- şu cümlelerle tarif eder: "Bu yapının da en yüksek ve köşeye düşen bir kısmında tahminen bir metre genişliğinde, tuğlaları çıkmış bir kuşevi, bir masal evi görünüşünü hatırlatır ki, her iki tarafında celi "mâşallah" yazılarıyla bambaşka bir özellik taşır. Bu kabartmada renk renk, dökmüş, solmuş nakışlar göze çarpar. Dış tesirlerle fazlaca yıpranmış bu küçük ve zarif yapıda, kapılar ve pencerelerden pek az izler ortada kalmış, güvercin ve kuşlara mahsus hücreler biçimlerini kaybetmişlerdir. Bununla beraber büyük bir ihtimamla yapılmış kuşevlerinden biri de muhakkak ki bu zarif eserdir. Buranın yine bir özelliği, yazı ile şeklin bir arada kaynaşması ve birbirini tamamlamasıdır."

BİBLİYOGRAFYA :

G. de Beylié, *L'habitation byzantine-Supplément: Les anciennes maisons de Constantinople*, Grenoble-Paris 1903, s. 5, iv. II; C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1908-12, s. 51; Semavi Eyice, *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 25-26; Malik Aksel, "İstanbul Mimarisinde Kuş Evleri", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, sy. 5, İstanbul 1959, s. 50-51; Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mîmârisi*, İstanbul 1976, s. 113-115; R. Ekrem Koçu, "Büyük Yeni Han", *İst.A.*, VI, 3313-3316.

SEMAYİ EYİCE

BÜYÜKAKSOY, Kenan

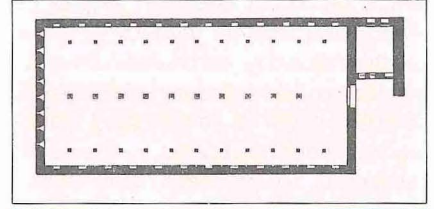
(bk. KENAN RİFÂİ).

BÜYÜKÇEKMECE KERVANSARAYI

İstanbul'da Büyükçekmece'de
XVI. yüzyılda yapılan
bir kervansaray.

Kurşunlu Han olarak da tanınan Büyükçekmece Kervansarayı, İstanbul'dan batı istikametinde Rumeli'ye uzanan ana kervan ve askerî yoldaki menzil yerlerinden biri olarak yapılmıştır. Evvelce aynı yerde Fâtih Sultan Mehmed tarafından bir kervansaray inşa ettirildiğine dair Kritoboulos (Kritovulos) tarafından bilgi verilmekteyse de bu yapıdan bir iz kalmamıştır. Bugün mevcut kervansarayın kimin tarafından ve hangi tarihte yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Kanûnî'nin son yıllarında, Büyükçekmece Köprüsü'nün yapımına başlandığı sırada köprü başında aynı padişahın bir çatal çeşme (üçlü çeşme) yaptırdığı, Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın da Sinan'a minareli bir mescid inşa ettirdiği göz önüne alınırsa kervansarayın da aynı yıllarda yapıldığı düşünülebilir. Nitekim Sinan'ın eserlerinin listesi olan *Tuhfetü'l-mîmârîn* ve *Tezkiretül'ebniye*'de bu kervansarayın adı geçtiğine göre XVI. yüzyıl içinde büyük ihtimalla Kanûnî devrinde (1520-1566) Sinan tarafından yapılmıştır. Kervansaray, İstanbul'u Batı'ya bağlayan ana yolun üzerinde olduğundan Osmanlı Devleti'nin başşehirine karayolu ile gelen bütün seyyahlar tarafından görülmüştür. G. de Busbecq'in elçilik heyetiyle 1554'te İstanbul'a gelen H. Dernschwam'ın gecelediği ve seyahatnâmesinde tarifini yaptığı yerin burası olduğu sanılmıştır (*İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 49). Halbuki heyetin konakladığı hanın ortasında avlu bulunduğu ve iki katlı olduğu açıkça ifade edildiğine göre bu hanın Büyükçekmece'deki kervansaray olamayacağı bellidir. Böyle bir han ya Küçükçekmece'de olmalıdır veya o tarihlerde buradaki kervansarayın yerinde bulunan Fâtih devri kervansarayı henüz ayakta idi. Evliya Çelebi, Melek Ahmed Paşa ile 1069 Cemâziyelâhîrinde (Mart 1659) Bosna'ya giderken Büyükçekmece Kervansarayı'nda konakladıklarında başından tatsız bir de olay geçmiştir.

Büyükçekmece Kervansarayı II. Dünya Savaşı yıllarında askerî depo ve konaklama yeri olarak kullanılmış, sonra bir şahıs tarafından saman ambarı yapılmıştır. Bakımsızlıktan harap bir hale giren bu tarihî eser Vakıflar Genel Müdür-

Büyükçekmece Kervansarayi ve planı (E. Yücel'den)

lüğü tarafından 1965-1966 yıllarında tamir ettirilmiştir. Şimdi de bakımsız durumda bulunmaktadır.

Büyükçekmece Kervansarayı veya hanı, 41 x 18,50 m. ölçüsünde dikdörtgen planlı bir yapı olup aralarında tuğla hatıllar konulmuş kesme taşlardan yapılmıştır. Üstü iki tarafa meyilli kırma çatı ile örtülmüştür. Binaya Kurşunlu Han da denilmesinden evvelce çatısının kurşun levhalarla kaplanmış olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi üstü alaturka kiremitle örtülmüştür. Kervansarayın kuzey cephesinde yuvarlak kemerli tek girişi vardır. İçi yalnız güney cephesindeki pencerelerden ışık alır. Burada en alt dizide sekiz tane mazgal bulunur. Üstteki sekiz pencere ise alternatif olarak yuvarlak ve sivri kemerli biçimlerde açılmıştır. Cephenin üçgen biçiminde yükselen yukarı kısmında da ortada sivri kemerli bir pencere ile iki yanında yuvarlak pencereler vardır. Bu pencerelerin hepsi taştan yontulmuş şebekelere sahipti. Yan cepheler ise sağirdir.

Kervansarayın içi, tam ortada sıralanan on destekle ikiye ayrılmıştır. Aslında ahşaptan olan bu destekler, son tairde kare kesitli beton pâyelere dönüştürülmüştür. Ahşap çatı da bu pâyeler tarafından taşınmaktadır. İki yan duvarların her birinde on bir ocak ile bunların aralarında on iki dolap nişi bulunur. Konaklayanların yataklarını sermesi için bu duvarlar boyunca orta kısımdan yüksek sekiler uzanmaktadır.

Büyükçekmece Kervansarayı'nın giriş cephesinde kapının iki yanında birer mekân olduğu kalıntılardan anlaşılır. Bun-

lardan soldakinin tamamen yıkılmış ve sadece bazı izlerinin görünür olmasına karşılık sağdaki iyi durumdadır. Dikdörtgen biçimindeki bu odanın giriş dehlizi-ne açılan kapısı ve iki penceresi olduktan başka dışarıya açılmış, lokma demir parmaklıklı iki penceresi daha vardır. Girişin iki yanındaki bu mekânların ne maksatla kullanıldığı bilinmemektedir. Belki kervansarayın bakımını yapan hancının ikametgâhı idi. Başka bir ihtimal de bunların "paşa odaları" olmasıdır. Büyük kervan ve sefer yolları üzerindeki kervansaraylarda ordu ileri gelenlerinin misafir edilmeleri için paşa odası denilen ayrı mekânlar yapılmıştır. Nitekim Konya-Adana yolu üzerindeki Vezir Hanı'nda da böyle odalar vardır.

Büyükçekmece Kervansarayı Osmanlı dönemi Türk mimarisinde ahşap çatılı menzil hanları tipinin bir örneğidir. Bunun benzeri, Anadolu yakasında Gebze'de Çoban Mustafa Paşa Külliyesi'nin bir parçası olan kervansaray ile Vezir Hanı kasabasındaki Köprülü Kervansarayı'dır. Rumeli tarafında bu tip, mimari bakımdan çok daha zengin biçimde Edirne'deki Ekmekçizâde Ahmed Paşa Kervansarayı'nda (yanlış olarak Ayşekadın Kervansarayı olarak tanınır) temsil edilmiştir. Bu sonuncusunun bir benzeri de şimdi Bulgaristan'da kalan Hasköy (Haskovo) Kervansarayı idi.

BİBLİYOGRAFYA:

H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (trc. Yaşar Önen), Ankara 1987, s. 49; Sâî, *Tezkiretül'-ebniye*, s. 49, 113; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 291-292; V, 269-272; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 374; Erdem Yücel, "Büyük Çekmece'de Türk Eserleri", VD, IX (1971), s. 99-100, 1 plan ve rs. 4^a, 5; R. Ekrem Koçu, "Büyükçekmece Hanı", *İst.A*, VI, 3225-3227.

SEMAVİ EYİCE

BÜYÜKÇEKMECE KÖPRÜSÜ

Büyükçekmece gölünün
denize kavuştuğu yerde

XVI. yüzyılda Mimar Sinan tarafından
yapılan köprü.

İstanbul'dan Rumeli'ye uzanan kervan ve sefer yolu üzerinde inşa edilmiş büyük bir su yapısıdır. Buradaki alçak ve dar kara parçası genellikle bataklık olduğundan daha ilköğüt'de geçişi kolaylaştırmak üzere bir köprü yapılması gerekli görülmüştü. İstanbul'u batıya bağlayan Via Egnatia adlı ana yolun üzerinden geçtiği bu köprü bütün Ortaçağ bo-

yunca hizmet etmiş, Bizans İmparatorluğu'nun son döneminde ise bakımsızlıktan harap olmuştur. "Athyras Köprüsü" denilen bu yapının iki başında birer koruma kulesi bulunuyordu. 1433'te bu köprüden geçen Bertrandon de La Broquière, o sıralarda bunun harap bir halde olduğunu bildirir. İstanbul fethinin hemen arkasından Fâtih Sultan Mehmed tarafından tamir ettirilen köprünün daha bir süre öylece kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman'a elçi olarak gelen Ghislen de Busbeke (Busbecq) de bu köprüden geçtiklerini yazar. Aynı elçilik heyetinin arasında bulunan Hans Dernschwam ise yol üzerinde gördüklerini büyük dikkatle not etmesine rağmen buradaki köprüden bahsetmediğine göre köprü o yıllarda henüz bütün yabancı seyyahların hayranlığını çeken biçimini almamış olmalıdır.

Romalılar'ın taş döşeli yolu bataklık içinden geçiyor ve köprüye ulaşıyordu. Bundan da eski köprünün kuzeyde ve bataklık arazinin içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman burada yeni bir köprü inşasını istediğinde Hassa başmimarı Koca Sinan, bataklığın üzerinden geçecek kısa bir köprü yaparak iki ucunu araziden yüksekte kaldırımlara bağlamak yerine bataklık arazinin bütünü üzerinde uzanan çok daha uzun bir köprü yapmayı tercih etmiştir. Bunun için eski Roma Köprüsü'nü tenkit etmiş, "Eski köprüyü deryadan kâçıp kenardan yana bataklık içinde düşürmüşler, ol cihetten temel bozulup harap olmuştur, deryadan cânibi hem sığ ve hem sağ yerdin" diyerek projesini daha güneyde kurulacak biçimde tanzim etmiştir. Eyyübî *Menâkıb-ı Sultan Süleyman* adlı manzum eserinde (s. 266)

eski köprünün sel taşkınlarından zarar gördüğünü, bu sebeple de yenilenmesine ferman çıktığını ifade eder. Sâî Mustafa Çelebi de *Tezkiretül'-ebniye*'de Mimar Sinan'ın ağzından köprünün yapımını şöyle anlatır: "Buyurdu bendesine hazret-i şâh / Yapam deryâya bir köprü ola râh // Çeküp kavs-i kuzah gibi kemerler / Ki yeksân ola halka bahr ile ber // Salındı ka'r-ı deryâda esâsı / Ermişti evc-i a'lâya binâsı // Hakkın avni ile buldu kemâli / Büyükçekmece'deki ol cısr-i âlî".

Köprünün üzerindeki kitâbelerden Arapça olanı, eserin Sultan Süleyman'ın emriyle inşasına başlandığını ve oğlu Sultan II. Selim tarafından 975'te (1567-68) tamamlatıldığını bildirir. Yazı sanatı bakımından çok başarılı olan kitâbenin hattatı ketebe imzasına göre Derviş Mehmed'dir. Kitâbenin sol kenarında ise "amel-i Yûsuf b. Abdullah" ibaresinin okunduğu bir kitâbe daha vardır ki bu da köprüyü yapan mimarın adını vermektedir. Mimar Sinan'ın eseri üzerinde bilinen tek imzası olan bu levhada, tanındığı ad yerine sadece Yûsuf adının yazılışı onun daima alçak gönüllü görünmek isteğinin bir belirtisi olarak kabul edilebilir. Nitekim Sâî Mustafa Çelebi'ye yazdırdığı manzum otobiyografyasında kendisini, "Bu tilmîz-i habîb pîr-i necâr / Kulun Yûsuf bin Abdullah mi'mâr" şeklinde takdim eder. Osmanlı devrinde Yûsuf adının daima Sinâeddin adı ile beraber oluşu ve devşirmelerde baba adı olarak da "abd"lı adların kullanılması bunun Sinan'ın imzası olduğunu gösterir. Türkçe olan ikinci kitâbede yine Derviş Mehmed'in hattı ile köprünün Sultan Süleyman'ın fermanıyla yapımına başlandığı, fakat onun vefatı üzerine Sultan Selim tarafından bitirildiği ifade edilmiştir. Kitâbedeki tarih beyti şöyledir: "Dedi târihin Hüdâyî ol zamân / Yaptı âb üzre bu cisri Şeh Selîm". Beytin son mısraının ebcedi 975 (1567-68) tarihini verir.

Kanûnî Sultan Süleyman Büyükçekmece'deki eski köprünün harap halde olduğunu ve yolcuların büyük zorluklarla buradan geçebildiklerini görerek yeni bir köprü inşası için ferman verdiğinde Mimar Sinan yeni köprünün her ayağı için "bir kalyon" büyüklüğünde kalıp sandıkları yaptırmış, bunların içlerine 2-3 insan boyu kazıklar çakılmış ve aralarına kurşun akıtılarak birbirlerine bağlanmıştır. Selânikî Mustafa Efendi'nin yazdığına göre Defterdar Hasan Çelebi ile

Büyükçekmece Köprüsü ve köprünün kitâbesi - İstanbul

